

ŁUKASZ ĆWIKŁA

RÓD PRUSÓW W ŁĘCZYCKIEM
SIERADZKIEM I SANDOMIERSKIEM
DO XVI WIEKU

ROZSIEDLENIE – MAJĄTKI – KARIERY

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

RÓD PRUSÓW W ŁĘCZYCKIEM
SIERADZKIEM I SANDOMIERSKIEM
DO XVI WIEKU

ROZSIEDLENIE – MAJĄTKI – KARIERY

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁUKASZ ĆWIKŁA

RÓD PRUSÓW W ŁĘCZYCKIEM
SIERADZKIEM I SANDOMIERSKIEM
DO XVI WIEKU

ROZSIEDLENIE – MAJĄTKI – KARIERY

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2019

BIBLIOTHECA THOMASOVIENSIS VOL. V
Redaktor naczelny serii: Krzysztof Tomasz Witczak

Łukasz Ćwikła
Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny
Katedra Historii Średniowiecznej
90-219 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a
e-mail: lukasz.cwikla@uni.lodz.pl

RECENZENT
prof. dr hab. Zdzisław Noga

REDAKTOR INICJUJĄCY
Iwona Gos

KOREKTA TECHNICZNA
Lena Gralka

SKŁAD I ŁAMANIE
Tomasz Pietras

PROJEKT OKŁADKI
Katarzyna Turkowska

Na okładce wykorzystano zdjęcie https://commons.wikimedia.org/Herb_Prus

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Author, Łódź 2019
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09009.18.0.M
Ark. druk. 15,625

ISBN 978-83-8142-597-1
e-ISBN 978-83-8142-598-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

*Niepodobna dowcipem, ani piórem kusem wyrazić:
jak wiele się szlachty pisze Prusem*

Wacław Potocki

SPIS TREŚCI

Wstęp	11
Rozdział I <i>Pochodzenie heraldycznego rodu Prusów</i>	19
Rozdział II <i>Herby i zawołania rodu Prusów</i>	31
1. Herb Prus I	31
2. Herb Prus II, czyli Wilczekosy	43
3. Herb Prus III	58
Rozdział III <i>Rozsiedlenie i majątki szlachty herbu Prus w Łęczycy, Sieradzkim i Sandomierskim</i>	65
1. Rozsiedlenie i majątki w Łęczycy i Sieradzkim	68
Cygańscy	68
Głowaccy	70
Gutkowscy vel Olszowscy	75
Gutkowscy vel Wilkucy	80
Lubiatowscy	82
Rudniccy	87
Spinkowie vel Wspinkowie	90
Szamowscy	98
2. Rozsiedlenie i majątki w Sandomierskim	101
Spinkowie vel Wspinkowie	101
3. Inna szlachta herbu Prus	103
Rozdział IV <i>Udział w życiu politycznym, gospodarczym i kościelnym Polaków</i>	113
1. Działalność administracyjno-polityczna	113
Głowaccy	113
Gutkowscy vel Olszowscy	115
Lubiatowscy	116
Spinkowie vel Wspinkowie	116
Szamowscy	117

2. Kariery kościelne	120
Głowaccy	120
Lubiatowscy	121
Spinkowie vel Wspinkowie	121
Szamowscy	128
3. Działalność gospodarcza	129
Głowaccy	129
Spinkowie vel Wspinkowie	131
Szamowscy	140
Rozdział V <i>Zróźnicowanie społeczne szlachty herbu Prus w Polsce Centralnej</i>	141
Rozdział VI <i>Życie rodzinne i sąsiedzkie</i>	155
1. Życie rodzinne	155
Głowaccy	155
Spinkowie vel Wspinkowie	157
Cygańscy	160
Gutkowscy vel Olszowscy	161
Gutkowscy vel Wilkucy	161
Szamowscy	162
2. Obrazy z życia sąsiedzkiego	163
Głowaccy	163
Lubiatowscy	163
Spinkowie vel Wspinkowie	164
Gutkowscy vel Olszowscy	165
Gutkowscy vel Wilkucy	167
Szamowscy	167
Zakończenie	171
Wykaz stosowanych skrótów	179
Bibliografia	181
Spis map, tabel i rycin	201
Spis aneksów	203
Aneks	207
1. Tablice genealogiczne	207
2. Herb Prus w ikonografii XIV-XX w.	219
3. Fundacje Spinków vel Wspinków z XV-XVI w.	237
Summary	241
Indeks	243

CONTENTS

Introduction	11
Chapter I <i>The origins of heraldic Prus family</i>	19
Chapter II <i>Coats of arms and calls of Prus family</i>	31
1. Prus I coat of arms	31
2. Prus II coat of arms (Wilczekosy)	43
3. Prus III coat of arms	58
Chapter III <i>Settlement and estate of Prus coat of arms nobility in Łęczyca, Sieradz and Sandomierz voivodeships</i>	65
1. Settlement and estate in Łęczyca and Sieradz voivodeships	68
Cygański family	68
Głowacki family	70
Gutkowski or Olszowski family	75
Gutkowski or Wilkucki family	80
Lubiatowski family	82
Rudnicki family	87
Spinek or Wspinek family	90
Szamowski family	98
2. Settlement and estate in Sandomierz voivodeship	101
Spinek or Wspinek family	101
3. Other Prus coat of arms nobility	103
Chapter IV <i>Participation in political, economic and ecclesial life of Poland</i>	113
1. Administrative and political activity	113
Głowacki family	113
Gutkowski or Olszowski family	115
Lubiatowski family	116
Spinek or Wspinek family	116
Szamowski family	117
2. Ecclesial careers	120
Głowacki family	120
Lubiatowski family	121
Spinek or Wspinek family	121
Szamowski family	128

3. Economic activity	129
Głowacki family	129
Spinek or Wspinek family	131
Szamowski family	140
Chapter V <i>Social diversification of Prus coat of arms nobility in Central Poland</i>	141
Chapter VI <i>Neighbourly and family life</i>	155
1. Family life	155
Głowacki family	155
Spinek or Wspinek family	157
Cygański family	160
Gutkowski or Olszowski family	161
Gutkowski or Wilkucki family	161
Szamowski family	162
2. Neighbourly life	163
Głowacki family	163
Lubiatowski family	163
Spinek or Wspinek family	164
Gutkowski or Olszowski family	165
Gutkowski or Wilkucki family	167
Szamowski family	167
Conclusion	171
List of abbreviations	179
Bibliography	181
List of maps, tables and pictures	201
List of annexes	203
Annex	207
1. Genealogical tables	207
2. Prus coat of arms in iconography in 14 th –20 th century	219
3. Spinek or Wspinek family foundations in 15 th –16 th century	237
Summary	241
Index	243

WSTĘP

W ostatnich latach popularne stały się badania nad rodami szlacheckimi, ich powiązaniem genealogicznymi, stanem majątkowym i pozycją polityczną. W odniesieniu do dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej szczególnie istotne są te, które wyszły spod pióra łódzkiego środowiska historyków¹. Niniejsza książka także wpisuje się w nurt badań zorientowanych na genealogię i szeroko rozumianą pozycję szlachty, tym razem herbu Prus, na obszarze Łęczyckiego, Sieradzkiego i Sandomierskiego. Jakkolwiek należy podkreślić, że nie jest to typowa praca genealogiczna, tj. nie prezentuje biogramów kolejnych przedstawicieli poszczególnych rodzin, a rysuje nam panoramę szeroko zakrojonej działalności kolejnych gałęzi rodu Prusów w układzie problemowym.

Celem pracy jest zatem nie tylko próba odtworzenia powiązań rodzinnych, ale również potencjału majątkowego oraz roli politycznej i kościelnej szlachty, która współtworzyła ród Prusów w Łęczyckiem, Sieradzkim oraz Sandomierskiem. Tytułowy przedmiot niniejszych rozważań obejmuje dwie ważne pod względem historycznym ziemie, początkowo dzielnice książęce, następnie od XIV do XVIII stulecia samodzielne województwa: łęczyckie i sieradzkie. Rozważaniami objęto także część Sandomierskiego, tj. powiat opoczyński, który graniczył z ziemią łęczycką i sieradzką, a w którym również znajdujemy przedstawicieli rodu i to nie tylko za sprawą rodziny Spinków vel Wspinków posiadającej tam swoje dobra, ale również innych przedstawicieli *nobiles* należących do rodu. Trudno zatem sobie wyobrazić, aby pominąć zupełnym milczeniem ten region. W niniejszej pracy będzie-

¹ Zob. A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV w. Magnifici et generosi*, Łódź 1998; eadem, *Nobiles Siradienses. Rody Porajów, Pomianów, Gryfów, Kopaczów i Pobogów*, Warszawa 2011; T. Nowak, *Ród Toporów w ziemi łęczyckiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2012, s. 367–386; K. Latocha, T. Nowak, *Ród Nałęczów w ziemi łęczyckiej w późnym średniowieczu*, „Rocznik Łódzki” 2009, t. 56, s. 13–36; T. Pietras, *Oporowscy herbu Sulima. Kariera rodziny możnowładczej w późnośredniowiecznej Polsce*, Łódź 2013; T. Stolarczyk, *Szlachta wieluńska od XIV do połowy XVI wieku*, Wieluń 2005; T. Nowak, T. Pietras, *Łęczyccy współrodowcy Oporowskich herbu Sulima do początku XVI wieku*, Łódź 2016.

my również posługiwać się określeniem Polska Centralna, pod którym należy rozumieć sformułowany w tytule książki obszar. Zakres terytorialny można również zobrazować – i nie ma co do tego żadnych wątpliwości – za pomocą mapy sporządzonej niegdyś przez Jadwigę Chwalibińską, jedyną – jak dotąd – monografistkę rodu w średniowieczu². Celowo posłużono się mapą prezentującą stan wiedzy na temat heraldycznego rodu Prusów w 1948 r., a więc 70 lat temu, gdyż ilustruje ona z jednej strony obszar podjętych dociekań, a z drugiej stanowi świetny materiał porównawczy w związku z rozsiadaniem i majątkami rodu na interesującym nas terytorium, szczególnie z mapą wieńczącą podjęte w niniejszej książce badania (mapa 14).

Mapa 1. Posiadłości szlachty herbu Prus w Polsce Centralnej wg J. Chwalibińskiej

Źródło: J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948, fragment mapy A, oprac. J. Grabarczyk

Do tej pory nie powstało całościowe opracowanie, które uwzględniałoby potencjał majątkowy oraz działalność polityczną i kościelną szlachty herbu Prus w Polsce Centralnej. Niemniej jednak trzeba podkreślić, że szeroko zakrojone badania nad strukturą własnościową Łęczyckiego i Sieradzkiego

² J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948, 177 ss.

w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym podjęli Stanisław oraz Stanisław Marian Zajączkowski³. Nie można także pominąć kompleksowego opracowania, które zostało poświęcone zagadnieniom własności ziemskiej w ziemi łęczyckiej w okresie panowania Władysława Jagiełły⁴.

Zakres chronologiczny podjętych rozważań – w odniesieniu do badania powiązań genealogicznych szlachty reprezentatywnej dla rodu Prusów – obejmuje czasy od schyłku XIV w. do połowy wieku XVI. Wyjście poza okres średniowiecza było podyktowane kilkoma względami. Po pierwsze, należało prześledzić losy poszczególnych osób, które pojawiły się w źródłach jeszcze u schyłku średniowiecza. Po drugie, dokładne – jak na zasoby źródeł średniowiecznych – odtworzenie genealogii było możliwe tylko i wyłącznie przy pomocy materiału źródłowego, który obejmował początek kolejnego stulecia. Po trzecie, większość interesujących nas rodzin zrobiła kariery polityczne dopiero w drugiej połowie XV i początkach XVI w., kładąc w ten sposób podwaliny dla kolejnych pokoleń. W związku z powyższym nie brały one udziału w wielkiej polityce Władysława Jagiełły, co z pewnością zostałyby skrętnie odnotowane przez Jana Długosza. Widać zatem wyraźnie, że wymienione wyżej czynniki zdeterminowały przyjęte ramy czasowe.

W ostatnich latach ród Prusów w Polsce Centralnej nie stanowił przedmiotu szczególnych dociekań historyków. We wspomnianej już monografii rodu Prusów w wiekach średnich J. Chwalibińska poświęciła Prusom w Łęczyckiem, Sieradzkim i Sandomierskiem zaledwie kilka stron na kartach swojego opracowania⁵. Jedyna rodzina szlachecka, która do tej pory szerzej została odnotowana w literaturze przedmiotu, to Wspinkowie herbu Prus II, czyli Wilczekosy⁶. Skromny biogram Jana Szamowskiego wyszedł spod pióra

³ S. Zajączkowski, *Studia nad terytorialnym formowaniem ziem łęczyckiej i sieradzkiej*, Łódź 1951; S.M. Zajączkowski, *Własność rycerska w dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej do połowy XIII w.*, „Rocznik Łódzki” 1961, t. 4 (7), s. 139–169; idem, *Wielowioskowa własność szlachecka w dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej w drugiej połowie XIII i XIV w.*, „Rocznik Łódzki” 1964, t. 9 (12), s. 119–143; idem, *Studia nad wielowioskową własnością szlachecką w Łęczyckiem i Sieradzkim i jej rola w osadnictwie (od końca XIV do połowy XV w.)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1966, R. 14, nr 2, s. 179–208; idem, *O wielowioskowej własności szlacheckiej w województwie łęczyckim w XV i pierwszej połowie XVI w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Seria I, z. 60, 1969; idem, *O kształtowaniu się granic dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do XVI w.*, „Slavia Antiqua” 1971 (wyd. 1972), t. 18, s. 123–172 + mapa; idem, *Sieć osadnicza i struktura własnościowa osadnictwa dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej w początkach XVI w.*, „Slavia Antiqua” 1972, t. 19, s. 19–80.

⁴ T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.

⁵ J. Chwalibińska, *op. cit.*, s. 75–80.

⁶ J. Szymczak, *Śladem Wspinków herbu Wilczekosy, czyli Prus II*, „Herald” 1991, nr 3–4, s. 11–17; idem, *Epigrafika w służbie genealogii. O początkach Wspinków z Będkowa*, [w:] *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Lublin 1992, s. 303–313; idem, *Tenutariusze dóbr pabianickich kapituły krakowskiej (do końca XV w.)*, „Pabianiciana”, t. 1, 1992, s. 27–29; idem, *Dział rodzinny Wspinków z Będkowa*

Tadeusza Nowaka⁷. Należy zatem zauważyć, że nie dysponujemy wieloma opracowaniami na temat tego rodu na interesującym nas obszarze, które w sposób zadowalający wypełniłyby istniejącą lukę historiograficzną.

Podstawę źródłową stanowią księgi sądowe: grodzkie i ziemskie województw łęczyckiego i sieradzkiego, znajdujące się w zasobach AGAD. Należy podkreślić, że są one nieocenionym źródłem, dzięki któremu można badać genealogię, stan majątkowy i miejsce w hierarchii społecznej przedstawicieli szlachty. Nabiera to szczególnego znaczenia, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że pełniły one funkcję ówczesnego notariatu, a zatem znajdujemy w nich informacje dotyczące podziałów majątkowych, zapisów posagowo-wiennych, transakcji kupna-sprzedaży określonych dóbr, a ponadto określenia filiacyjne, które są niezbędne w odtwarzaniu kręgów rodzinnych. Mimo niewątpliwych walorów wyżej wymienionych źródeł, istnieją wszakże pewne trudności, które związane są przede wszystkim z tym, że niektóre karty zapisek zostały odłączone od poszczególnych ksiąg i przypadkowo połączone z innymi. Dotyczy to także podstawowych dla naszych badań ksiąg ziemskich brzezińskich. Dodatkową trudność sprawia również to, że nie zachowały się księgi aż dwóch powiatów: piotrkowskiego i radomszczańskie, które niestety zostały spalone w 1944 r. Nie ulega wątpliwości, że dostarczyłyby one jeszcze wielu informacji na temat rodzin wywodzących się z tychże terenów, a które tworzyły pozostałe gałęzie rodu. Szczegółowy wykaz źródeł i literatury przedmiotu znajduje się w zamieszczonej Bibliografii.

Oprócz braków źródłowych, należy zwrócić uwagę na inne problemy, które są charakterystyczne dla badań mediewistycznych. Mowa o trudnościach związanych z kwestiami identyfikacyjnymi. Zasadniczy problem polega bowiem na tym, że z danej miejscowości mogło pisać się kilka osób o tym samym imieniu. W związku z tym nie zawsze można precyzyjnie

w 1464 roku, *Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Prace ofiarowane jubileuszowo Profesorowi Aleksandrowi Swieżawskiemu*, „Zeszyty Historyczne” 1994 [1995], z. 2, s. 155–160; idem, *Piotr Wspinek z Będkowa. Przedsiębiorczy gospodarz i administrator dóbr pabianickich kapituły krakowskiej w drugiej połowie XV wieku*, [w:] *Ludzie. Kościół. Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (Średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, Warszawa 2001, s. 543–551; A. Szymczakowa, J. Szymczak, *Legaty testamentowe kanonika krakowskiego Adama z Będkowa z 1451 roku dla rodziny*, [w:] „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*”, Folia 21, *Studia Historica* III, 2004, *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, s. 421–429; J. Szymczak, *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku raz jeszcze*, „*Rocznik Łódzki*” 2016, t. 64, s. 59–79; Ł. Ćwikła, *Piotr III Wspinek z Będkowa starostą uniejowskim w 1493 r.*, *ibidem* 2016, t. 64, s. 213–220; idem, *W sprawie daty śmierci kasztelana brzezińskiego Piotra (III) Wspinka z Będkowa w 1521 roku*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*” 2018, t. 100, s. 31–43.

⁷ T. Nowak, *Szamowski Jan h. Prus*, [w:] PSB, t. 46, 2009–2010, s. 590.

stwierdzić, czy w materiale źródłowym występuje osoba nas interesująca. Jeśli nie został odnotowany charakterystyczny przydomek, bądź quasi-nazwisko reprezentatywne dla danego kręgu rodzinnego⁸, to bardzo często o prawidłowej identyfikacji decydował kontekst danej sprawy lub osoby mogące występować w zapiskach (małżonek, potomstwo). Na większą skalę nazwiska pojawiają się dopiero w materiale z okresu nowożytnego. Sprawę może dodatkowo komplikować to, że w wyniku nabywania kolejnych dóbr, dana osoba mogła pisać się przemiennie z dwóch lub więcej miejscowości⁹. Podobnie jest z zięciami, którzy wchodzili w dobra swoich żon i wówczas ich określnik posesjonatyczny najczęściej nie odzwierciedlał ich przynależności rodowej.

Pozostałe źródła wykorzystane w niniejszej pracy miały charakter pomocniczy, uzupełniający. Jakkolwiek należy wspomnieć, że niezwykle cenne okazały się zapiski heraldyczne oraz wywody szlachectwa, które były pomocne nie tylko w określeniu przynależności herbowej oraz stopnia pokrewieństwa i powinowactwa poszczególnych przedstawicieli stanu szlacheckiego z powoływanymi świadkami, ale także w rozważaniach na temat herbów i proklamacji herbowych.

Badania podjęte przez Tadeusza Piotrowskiego umożliwiły jeszcze dokładniejsze określenie przynależności rodowej szlachty zamieszkującej ziemię łęczycką w średniowieczu¹⁰. Z kolei stan naszej wiedzy na temat hierarchii urzędniczej pogłębiły publikacje Alicji Szymczakowej, która wraz z Januszem Bieniakiem opracowała spisy urzędników dla Łęczyckiego i Sieradzkiego¹¹. Ważne miejsce w tym zakresie zajmuje również kolejne wydanie spisów dla okresu nowożytnego¹². Należy podkreślić, że zestawienia te były niezbędne w prawidłowym określeniu roli politycznej szlachty z rodu Prusów w dawnych ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej, ale nie tylko. Z kolei identyfikacja poszczególnych miejscowości była możliwa w dużej mierze dzięki opracowaniu o charakterze słownikowym pióra Stanisława i Stanisława M. Zajączkowskich¹³.

⁸ Doskonały przykład stanowi w tym przypadku rodzina Spinków vel Wspinków z Będkowa, którzy najczęściej w źródłach występują ze swoim przydomkiem rodowym, jakkolwiek nie stanowi to reguły.

⁹ Zob. J. Matuszewski, *Polskie nazwisko szlacheckie*, Łódź 1975, s. 25–26, 54–56.

¹⁰ T. Piotrowski, *Rozsiedlenie rodowe szlachty łęczyckiej na przełomie XIV i XV wieku*, „Rocznik Oddziału Łódzkiego PTH” 1939, t. 3, s. 17–65.

¹¹ Urz.II/1; A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy i sieradzcy do połowy XV wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1984, z. 20.

¹² Urz.II/2.

¹³ S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. 1–2, Łódź 1966–1970.

Pod względem konstrukcyjnym praca dzieli się na 6 zasadniczych rozdziałów. W rozdziale I omówiono zagadnienia związane z pochodzeniem rodu, jego genezą na ziemiach polskich, a także analizą przekazów źródłowych związanych z powyższymi kwestiami.

Rozdział II dotyczy zagadnień heraldyki rodu, a co za tym idzie, nie tylko kwestii blazonowania herbu Prus I, Prus II i Prus III, ale także zawołań partykularnych charakterystycznych dla poszczególnych herbów. W oparciu o zapiski heraldyczne i inne dostępne źródła próbowano ustalić pierwsze odnotowane informacje na temat konkretnych herbów oraz uporządkować zawołania, które do tej pory nie zostały do końca prawidłowo sklasyfikowane, gdyż w historiografii panowało pewne zamieszanie w tej kwestii.

W rozdziale III ukazano panoramę rozsiedlenia i rozmieszczenie dóbr poszczególnych rodzin przynależących do rodu Prusów. W rozdziale tym zwrócono uwagę na takie zagadnienia jak: transakcje kupna-sprzedaży, zamiana dóbr, podziały majątkowe, zapisy oprawne, rozgraniczenia miejscowości, a także zastawy. Wszystkie wymienione sprawy pozwalają bowiem określić stan majątkowy danych rodzin, włącznie z ich rozsiedleniem na obszarze dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej, a niekiedy nawet poza granicami Polski Centralnej. Należy podkreślić, że wymienione wyżej czynniki były dokumentacją stanu posiadania danej rodziny na interesującym nas obszarze. O ile trzymanie dóbr tytułem zastawu nie dowodzi jeszcze faktycznego stanu posiadania, o tyle oddawanie ich w zastaw jest ewidentnym sygnałem, że dana osoba posiadała jakąś część w danej miejscowości, skoro mogła sobie na to pozwolić. Potencjał majątkowy konkretnych rodzin szlacheckich obrazują mapy własności ziemskiej, ukazując w ten sposób także zasięg ich rozsiedlenia rodowego. Zwróćmy jednak uwagę, że ilustrują one wszystkie osiedla, które przeszły przez ręce interesujących nas posesjonatów w omawianym przedziale czasowym, nawet wówczas, jeśli przynależność ta miała charakter tymczasowy.

W rozdziale IV omówiono udział szlachty herbu Prus w życiu politycznym, gospodarczym i kościelnym Polski. W centrum zainteresowania znaleźli się zatem przedstawiciele szlachty pełniący rozmaite urzędy ziemskie i wynikająca z tej racji działalność polityczna i administracyjna. Ponadto rozważaniami objęto zagadnienia związane z dzierżawą nie tylko królewską, ale również majątków kościelnych. Analizie poddano także działalność kościelną, tj. posiadanie konkretnych beneficjów oraz aktywność wynikającą z zasiadania w różnych kapitułach. Należy również podkreślić, że niektórzy przedstawiciele rodu zaznaczyli swój udział na niwie ogólnopolskiej, pełniąc misje dyplomatyczne, co doskonale ilustruje przykład Adama z Będkowa. W rozdziale nie pominięto – co oczywiste – kwestii związanych z działalnością fundacyjną, która wpisuje się zarazem w działalność gospodarczą i kościelną.

Rozdział V dotyczy szeroko rozumianego zróżnicowania społecznego rodu Prusów w Łęczyckiem i Sieradzkim. W oparciu o wybrane kryteria, ustalono hierarchię ważności poszczególnych rodzin. Zabieg ten miał służyć nie tylko zilustrowaniu zróżnicowania wewnętrznego rodu, ale także – na ile to było oczywiście możliwe – jego szeroko rozumianej roli w regionie. Dodajmy, że do tej pory heraldyczni Prusowie na obszarze Łęczyckiego, Sieradzkiego i Sandomierskiego pozostawali w historiograficznym cieniu innych rodów, toteż ich działalność na rozmaitych polach nie była dostrzegana.

W rozdziale VI ukazano relacje rodzinne i sąsiedzkie poszczególnych gałęzi rodu. W obrębie zainteresowania znalazły się zatem takie zagadnienia, jak wzajemne wspieranie się krewnych i współrodowców na płaszczyźnie majątkowej, politycznej oraz w życiu codziennym. Ponadto w rozważaniach skupiono się także na kłótniach sąsiedzkich, a nawet sprawach kryminalnych.

Pracę wieńczą aneksy, które stanowią swego rodzaju uzupełnienie wątków poruszanych w pracy. Aneks I to opracowane drzewa genealogiczne poszczególnych rodzin szlacheckich omawianych w niniejszej książce. Ilustrują one i są jakby przewodnikami uzupełniającymi niejako treści poruszane na kartach kolejnych rozdziałów, gdyż nie wszyscy przedstawiciele *nobiles* zostali odnotowani w poruszanych przez nas rozważaniach. Złożyło się na to kilka powodów. Po pierwsze, nie pełnili oni urzędów. Po drugie, nie brali udziału w życiu kościelnym i politycznym Polski. I wreszcie fakt, że pojawiali się w kontekstach, które nie zawsze były priorytetowe, jeśli wziąć pod uwagę cel podjętych badań. Postacie zostały opatrzone rzymską numeracją (w tekście właściwym, tablicach oraz indeksie osobowym), która ma na celu ich łatwiejszą identyfikację, a tym samym ułatwia śledzenie poszczególnych kręgów rodzinnych. Aneks II to zbiór wizerunków herbu Prus na przestrzeni XIV–XX w. zachowanych w źródłach epigraficznych i innych a jego pierwsza część omawia ewolucję tego herbu. Należy podkreślić, że zebrany materiał ikonograficzny nie rejestruje wszystkich zabytków z interesującym nas herbem, lecz ilustruje zagadnienie rozprzestrzeniania się rodu Prusów w późniejszych czasach w Polsce. W znakomitej większości – choć nie stanowi to bezwzględnej reguły – obrazuje on treści poruszane w głównej narracji niniejszej książki. Z kolei w aneksie III zaprezentowano fundacje rodowe Prusów, tj. kościoły w Będkowie i Skotnikach wraz z tamtejszym dworem. Pomocny dla czytelników może okazać się również wspomniany już indeks osobowy zamieszczony na końcu książki.

Wypada w tym miejscu wyrazić nadzieję, że niniejsza praca w dużym stopniu wypełni lukę panującą do tej pory w historiografii, jeśli chodzi o szeroko rozumiane znaczenie rodu Prusów i to nie tylko w Polsce Centralnej.

Książka powstała na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Ród Prusów w Polsce Centralnej do XVI wieku. Rozsiedlenie – majątki – kariery*. Z tego miejsca składam wyrazy najserdeczniejszego podziękowania Panu

Profesorowi Janowi Szymczakowi. Dziękuję za wsparcie merytoryczne, cenne uwagi i okazaną pomoc w trakcie moich studiów doktoranckich na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w latach 2014–2018, a zwłaszcza podczas przygotowywania dysertacji doktorskiej. Słowa podziękowania kieruję także w stronę Pana Profesora Tadeusza Nowaka, wyrażając wdzięczność za możliwość konsultacji i życzliwość. Dziękuję Pani Profesor Alicji Szymczakowej za uprzejme wskazanie niektórych zapisów z ksiąg grodzkich sieradzkich, dzięki czemu możliwe było ustalenie szczegółów genealogicznych rodziny Głowackich h. Prus I oraz za ważne sugestie w odniesieniu do kwestii związanych z heraldyką. Dziękuję również Koleżankom i Kolegom z Katedry Historii Średniowiecznej UŁ za życzliwość i codzienną współpracę.

Oddzielne podziękowania kieruję na ręce Recenzentów mojej rozprawy doktorskiej: prof. dr. hab. Grzegorza Białuńskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, któremu niestety nie przekazę niniejszej książki z wdzięczną dedykacją, gdyż nie ma Go już wśród nas oraz prof. dr. hab. Zdzisława Nogi z Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, który zechciał zrecenzować również wersję dysertacji do druku. Merytoryczne uwagi wyżej wymienionych badaczy pomogły spojrzeć inaczej na niektóre kwestie, co pozwoliło niniejszej książce nabrać lepszego kształtu.

Łódź–Ujazd, grudzień 2018 r.

ROZDZIAŁ I

POCHODZENIE HERALDYCZNEGO RODU PRUSÓW

Ród Prusów był rodem heraldycznym¹, a zatem nie opierał się na związkach pokrewieństwa, ale na zasadzie wspólnego herbu, który stanowił tym samym czynnik budujący i utrwalający ich wspólnotę etniczną na nowo zamieszkałych terenach. Ród heraldyczny zwykło się określać również jako ród sztuczny, który tym samym stoi w opozycji do rodu genealogicznego². Tak zarysowana dychotomia sugeruje nam, że charakterystyczną cechą rodów heraldycznych (sztucznych) jest łączenie się kilku lub kilkunastu genealogicznych grup krewniaczych, których wspólnota opiera się – jak w przypadku rodu Prusów i Sasów-Dragów – na pochodzeniu etnicznym³.

Rozważając pochodzenie rodu Prusów można przyjąć – jak sądzę – kryterium etymologiczne. Otóż już sama nazwa rodu sugeruje *a priori*, że praszczycy przedstawicieli rodu Prusów należałoby doszukiwać się właśnie w Prusach – krainie położonej nad Bałtykiem, między dolną Wisłą a dolnym Niemnem, którą w średniowieczu zasiedlał bałtyjski lud Prusów. Godny podkreślenia jest również fakt, że sam Jan Długosz w swoim dziele *Insignia*

¹ Spośród rodów heraldycznych znany jest jeszcze jeden, tj. ród Sasów-Dragów – zob. W. Semkowicz, *O rodzie Dragów-Sasów*, „Miesięcznik Heraldyczny” 1908, t. 1, s. 35–37; L. Wyrostek, *Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej*, Kraków 1932.

² J. Bieniak, *Rody rycerskie jako czynnik struktury społecznej w Polsce XIII–XV wieku*, [w:] idem, *Polskie rycerstwo średniowieczne. Wybór pism*, Kraków 2002, s. 59.

³ Zob. J. Wroniszewski, *Kryteria herbowe w badaniach genealogicznych*, [w:] *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982, s. 120.

seu clenodia Regni Poloniae odnotował, że „Prutenorum antiquorum genus ex tribus Principibus, qui in Poloniam ex Prussia, facinore commisso, profugientes, familiam suam propagaverunt”⁴. Widać zatem wyraźnie, że kanonik krakowski przyjmował związek rodu z ziemią pruską, skoro wywodził go od trzech tamtejszych książąt, którzy po popełnieniu zbrodni uciekli do Polski i rozpowszechnili w ten sposób swój ród⁵. Tym samym tropem podążali również autorzy późniejszych herbarzy, czyli Bartosz Paprocki⁶ oraz Kasper Niesiecki⁷. Jakkolwiek ich relacje są niemal dosłownie zaczerpnięte z Długosza, to wspomniany już Paprocki na kartach swej innej pracy: *Gniazdo cnoty* odnotował, iż owi książęta rozeszli się po różnych województwach, przyjęli miejscowe imiona, a dodatkowo każdy z nich zaczął posługiwać się innym herbem⁸. W ten sposób nasz wybitny średniowieczny dziejopis oraz jego następcy (Paprocki i Niesiecki) próbowali wytłumaczyć pruskie pochodzenie rodu. Szczególnie interesujący wydaje się być ostatni z przytoczonych przekazów Paprockiego, ponieważ wspomina on o pierwszej – nazwijmy to umownie – migracji Prusów na ziemię polskie. Nie wskazuje on jednak na konkretne kierunki ich przemieszczania się, ale stwierdza tylko, że „po różnych województwach imion nakupili, potem sobie y herby różno odmienili”⁹. Niemniej, to wniosek z obserwacji współczesności rodu i – jeśli nawet należy włożyć go między bajki – wydaje się być fundamentalny z punktu widzenia legendy dotyczącej pruskiego pochodzenia szlachty pieczętującej się trzema herbami, tj. Prus I, Prus II (Wilczekosy) oraz Prus III. Trzeba również podkreślić, że pierwsi przedstawiciele rodu na ziemiach polskich nosili przecież pruskie imiona. Tradycja ta stanowi zatem silne umocowanie historyczne dla rodu jako takiego. Swego czasu Aleksander Brückner pokusił się o ciekawe spostrzeżenie, zgodnie z którym nawet gdybyśmy odrzucili cytowany już wyżej przekaz Długosza o trzech książętach zbiegłych do Polski, to o pruskim pochodzeniu rodu dobitnie świadczą ich przydomki, które czasami utrzymywały się nawet do schyłku XVI w.¹⁰

⁴ J. Długosz, *Insignia seu clenodia Regni Poloniae*, [w:] *Opera omnia*, wyd. A. Przezdziecki, t. 1, Kraków 1887, s. 566.

⁵ J. Chwalibińska, *Ród Prusów w wiekach średnich*, Toruń 1948, s. 17.

⁶ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858, s. 525.

⁷ K. Niesiecki, *Herbarz polski powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841, s. 510.

⁸ B. Paprocki, *Gniazdo cnoty*, Kraków 1578, s. 61.

⁹ *Ibidem*; J. Długosz, *Klejnoty Długoszowe*, oprac. i wyd. M. Friedberg, RTHL 1931, t. 10, s. 87: „Prutenorum antiquorum genus ex tribus principibus, qui in Poloniam ex Prussia facinore comisso, ibidem magistrum generalem et duos comendatores interficientes, profugerunt, quorum duo in Polonia, tertius in Mazovia familiam suam propagaverunt. Viri robusti et ad iracundiam proni, diversi mode arma sua propter mutacionem locorum et diversitatem deferentes”.

¹⁰ A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, t. 1, Kraków 1930 [reprint: Warszawa 1991], s. 410. Szczegółowo przydomki Prusów odnotował S. Koziarowski, *Pierwotne osiedlenie ziemi gnieź-*